

Leven met Christus. Een weg (om) te gaan
Sibiu-lezing, Spiritualiteit, 30 maart 2007
Katholieke Vereniging voor Oecumene, Den Bosch
Hanneke Arts-Honselaar

Allereerst hartelijk dank voor de uitnodiging vandaag samen na te denken over één van de subthema's van Sibiu, 'Spiritualiteit'.

Het zal u opgevallen zijn dat het in de titel van deze lezing om een dubbel perspectief gaat.

Het eerste perspectief (**Leven met Christus. Een weg om te gaan**) is dat van het daadwerkelijk gaan van de levensweg met Christus, waarbij Christus bron en levensader van leven en zoeken is. Aan de hand van enkele teksten van Hadewijch van Brabant, een middeleeuwse vrouw die leefde als begijn, zullen we kijken naar wat het voor haar betekent haar weg met Christus te gaan.

Vanuit het tweede perspectief: **Leven met Christus. Een weg te gaan**, gaat het erom te ontdekken wat Hadewijch ons leert bij vragen als: hoe kunnen wij als christenen gehoor geven aan de oproep van Christus om zijn verhaal met en voor mensen zichtbaar te maken, present te stellen in de wereld van vandaag de dag. Kunnen oude teksten ons nog helpen bij ons zoeken naar het gaan van onze weg met Christus. En levert Hadewijchs zoeken ons handvaten om anderen te helpen hen op de weg van Christus te zetten, met andere woorden hoe kunnen we gidsen worden op deze weg?

Ik begin met het eerste perspectief: **Leven met Christus. Een weg om te gaan**.

Om Hadewijch enigszins te situeren: zij leefde aan het eind van de 13^e, begin van de 14^e eeuw in het toenmalige Brabant. Er is niet veel over haar leven bekend. Hetgeen we van haar weten is gedestilleerd uit de geschriften die zij heeft nagelaten. Zo wordt daarin duidelijk dat zij als begijn leefde, in de vroege periode van het begijnenwezen. Dat was een periode waarin de begijnenhoven, zoals we die nu nog kennen, nog niet bestonden. Begijnen leefden verspreid over de stad. Ze troffen elkaar op hun werk, vaak in de textielindustrie. Op die manier droegen begijnen zorg voor hun eigen inkomen. Daar spraken ze ook met elkaar over hun zoektocht naar God en mogelijk hebben ze er ook samen gebeden. Van het geld dat zij verdienden zorgden zij voor hun eigen onderhoud, maar ook richtten zij er leprozenhuizen mee op en voorzagen zij in onderwijs voor meisjes. Het begijnenwezen ontstond naast het gangbare kloosterwezen. Enerzijds omdat de kloosters zo overvol waren geraakt dat ze de vraag om toelating niet meer konden honoreren, ze konden gewoonweg de materiele zorg, maar ook de geestelijke zorg, voor zoveel vrouwen niet meer garanderen. Voor veel vrouwen is het begijnenwezen echter ook een bewuste keuze geweest, een leefwijze die de weg naar de arbeidsmarkt opende en die het vrouwen mogelijk maakte in hun eigen levensonderhoud te voorzien. Deze manier van leven hield tevens een vorm van kritiek in op de gangbare normen en waarden in de middeleeuwse maatschappij. Het begijnenwezen is voortgekomen uit de zogenaamde armoedebewegingen die gedurende de elfde eeuw opkwamen. Ook de religieuze bewegingen rond Franciscus van Assisi en Domincus kwamen daaruit voort. Deze armoedebewegingen werden door hun manier van leven (in armoede, zelfvoorzienend, zorg voor de armsten) maatschappij-kritische tegen-bewegingen binnen de middeleeuwse maatschappij.

Veel van de vrouwen die tot de begijnenbewegingen behoorden hebben geschriften nagelaten, waarin zij verslag doen van heel intieme en persoonlijke geloofservaringen. Zo ook Hadewijch. In 31 brieven richt zij zich tot één of meerdere personen. Naast deze brieven heeft Hadewijch 16 Mengeldichten (berijmde brieven), 45 strophische gedichten en 14 visioenen nagelaten.

Uit dit laatste genre heb ik voor vandaag enkele passages gekozen om samen met u te kijken naar wat het voor Hadewijch betekent om met Christus haar weg te gaan.

Voordat ik deze passages zal bespreken wil ik echter kort iets zeggen over visioenen. In een visioen ondergaat een mysticus de goddelijke werkelijkheid aan den lijve (door dingen te horen – auditieve visioenen – of dingen te zien: visuele visioenen). Bij Hadewijch is het een combinatie van beide soorten visioenen. Voor mensen vandaag de dag is het moeilijk deze beelden te begrijpen en misschien roept het ook wel argwaan op of scepsis. Onze geloofsbeleving is soberder, minder beeldrijk en al gauw overschaduwd door de inzichten die de psychologie en zelfs de psychiatrie ons hebben bijgebracht. Mystici zelf waarschuwen bij herhaling voor het expliciet zoeken naar visioenen, als zouden die meer inzicht geven over God dan het gewone gelovige zoeken. Alleen wanneer dergelijke verbeelding voert ten leven en niet ten dode werden ze gezien als goddelijke inspiratie. De mystieke vrouwen van de middeleeuwen hebben continu onder de verdachtmaking geleden dat zij hysterisch waren. In de geschriften van Hadewijch en van enkele vrouwen met haar, werd leven gevonden, betrouwbare gidsen die het zoeken naar de betekenis van God in een mensenleven ondersteunen. Ook Ruusbroec was die mening toegedaan. Hij heeft veel van Hadewijchs gedachtengoed overgenomen. Ik stel voor de kritische vraag of visioenen uitdrukking zijn van een gezond geloofsverstaan op te schorten en de tekst zoals deze er ligt als uitgangspunt te nemen, met de vraag: Wat kunnen deze teksten ons leren over de manier waarop Hadewijch haar weg met Christus ging.

Naar aanleiding van de visioenen wil ik graag twee elementen behandelen die voor Hadewijch het gaan van haar weg met Christus bepalen. Dit is enerzijds de ‘imitatio Christi’ en anderzijds het ontvangen van een nieuwe kracht.

Imitatio Christi

Hadewijch beschrijft in haar veertien visioenen een geestelijke ontwikkeling naar de volkomen ‘imitatio’ van Christus. Bij de imitatio Christi gaat het er om gelijk aan Christus te worden, te leven zoals Hij heeft geleefd om zo tot God te geraken. Deze gedachte leefde sterk in de armoedebewegingen en vond zijn hoogtepunt in de Moderne Devotie bij Thomas a Kempis met zijn geschrift *Imitatio Christi*. Bij Hadewijch treffen we dit zoeken naar het gelijk-worden met Christus ook aan. De visioenen zijn een neerslag van deze zoektocht.

Om zicht te krijgen op de betekenis van Jezus Christus in het leven van Hadewijch en de manier waarop zij met Hem haar weg zocht heb ik gekozen voor een passage uit het eerste visioen en een passage uit het laatste, het veertiende visioen. Dit omdat in deze beide passages de kern van Hadewijchs zoektocht naar de betekenis van Jezus Christus in haar leven wordt samengevat.

Ik heb al gezegd dat mystici in visioenen de goddelijke werkelijkheid aan den lijve ervaren, door dingen te horen en/of dingen te zien. In het eerste visioen blijkt dit uit het feit dat Jezus zelf tot Hadewijch spreekt. Hadewijch wordt er in dit visioen pijnlijk op geattendeerd dat zij tot dan toe niet begrepen heeft waar het om gaat.

Jezus zegt er tegen Hadewijch:

Wilt gij, die verlangt alles van mij genietend te bezitten in de godheid, evenzeer aan Mij gelijk zijn in de mensheid, dan moet ge verlangen arm te zijn, verstoten en versmaad bij alle mensen (...) Er is (...) iets wat Ik tegen u heb en waarom Ik vertoornd ben. Ik zal u dat duidelijk maken. Gij zijt nog jong en ge wilt dat Ik naar waarde zou schatten het zware lijden van uw lichaam en de trouwe arbeid van uw handen en uw wil, die steeds nieuw uitvloeit in naastenliefde, en het verlangen van uw hart en de ontreddering van uw gemoed en de liefde van uw ziel. Nu, dat erken ik allemaal. Maar erken gij dan eens op uw beurt dat Ik geleefd

heb als louter mens: en dat mijn lichaam zwaar lijden onderging en dat mijn handen in volledige trouw werkten en dat mijn wil in liefde heel de wereld steeds nieuw doervloede, vreemden zowel als vrienden; en mijn gemoed was ontredderd en mijn hart verlangde en mijn ziel minde. En in dat alles wachtte Ik zonder uitzondering mijn tijd af, tot het uur kwam waarop mijn Vader Mij tot zich opnam. (...) Ge zijt nu eenmaal mens, leef dan ook als mens (...).

Deze terechtwijzing heeft diepgaande gevolgen voor Hadewijchs gelovige zoeken. Voordien had zij steeds, zo blijkt ook uit haar Brieven, gezocht naar de ervaring van Gods nabijheid, van vervulling. Ghebruken – genieten, noemt zij dat. Zij meende recht te hebben op dit ghebruken vanwege het lijden dat zij onderging. Ze mokte er ook over tegen God dat deze genieting haar zo zelden gegeven werd en dat God zo vaak afwezig leek te zijn. In de passage die ik u net voorlas wordt zij hierover terechtgewezen. Jezus Christus maakt haar duidelijk dat het er in het zoeken van God allereerst op aankomt bereid te zijn samen met Jezus zijn mens-zijn te beleven. Jezus stelt daarbij zijn eigen leven als voorbeeld, het leerpunt voor Hadewijch zit in het feit dat Jezus in de ervaring van de Godsverlatenheid steeds verbonden bleef met zijn Vader en op Hem bleef vertrouwen.

Zoals reeds gezegd, deze terechtwijzing heeft grote invloed op het verdere leven van Hadewijch. In de loop van de visioenen wordt duidelijk waarin voor Hadewijch de volkomen imitatio bestaat, dat is in de vereniging met de beide naturen van Christus; zijn mens-zijn en zijn God-zijn. In Jezus Christus zijn mens en God exemplarisch met elkaar verenigd. Om gelijk aan Jezus Christus te worden moet de mens zowel Jezus mens-zijn als Christus God-zijn in zich verenigen. Gaandeweg leert Hadewijch zich deze opdracht eigen te maken. Het mens-zijn met Jezus houdt de bereidheid in gebrek te lijden en de ervaring van de afwezigheid van God uit te houden (ghebreken) en het god-zijn met Christus houdt de momenten van innerlijke rust en voldoening in (ghebruken). Maar Hadewijch gaat nog een stap verder, beide elementen ‘gebrek lijden’ en ‘genieting’ dienen in één beleefd te worden, zoals ze in Jezus Christus één zijn. Pas dan is de volkomen imitatio met Christus bereikt.

Dat Hadewijch zich uiteindelijk deze manier van leven heeft eigen gemaakt en wat dat betekent, blijkt uit het veertiende visioen.

Daar staat te lezen:

Maar de macht die Hij mij bij deze gelegenheid gaf, die had ik tevoren niet, - het was een nieuw vermogen, een kracht die uit zijn eigen wezen kwam. Ze stelde mij in staat, door te lijden zoals Hij en in Hem, god te zijn voor Hem zoals Hij dat was voor mij, toen Hij als mens voor mij leefde. Dit betekende dat ik het zou aankunnen minne te dragen zolang het genietend ervaren van minne mij zou ontbreken (...)

Hadewijch beschrijft hier wat het betekent om mens en God in één te beleven. ‘God te zijn voor Hem’ betekent dat zij als méns God present stelt in de wereld, door net zoals God toen Hij als mens op aarde leefde, het lijden te ondergaan, maar in dit lijden steeds God te blijven aanhangen. Hadewijch noemt deze manier van leven het ‘dragen’ van de minne. Op momenten dat God niet meer ervaren wordt – in ons persoonlijk leven of in de wereld die ons omringt -, wanneer we geen zin meer kunnen geven aan het lijden en de vraag naar God dringend gesteld wordt, is het nodig de minne te blijven ‘dragen’. Zo deed Jezus het ons voor. Door het onbegrip en de ontredde heen, door zijn lijden en sterven heen, bleef Jezus vertrouwen op zijn Vader.

Een nieuw vermogen

Uit de voorgelezen passage wordt duidelijk dat Hadewijch een nieuw vermogen gegeven werd, een kracht die uit het wezen van Jezus Christus zelf kwam. Verderop in het veertiende

visioen wordt haar duidelijk dat het deze kracht is die haar in staat stelde het aanschijn van God te zien.

In haar twaalfde visioen had Hadewijch ook al over dit aanschijn Gods gesproken. Ze zegt daar:

Die voor het aanschijn in aanbidding neervallen ontvangen de genade, maar die staande blijven en door het aanschijn heen kijken, die ontvangen de gerechtigheid.

Wat verrast is dat Hadewijch haar lezeressen herhaaldelijk oproept niet in aanbidding neer te vallen voor het aanschijn van God, maar staande te blijven voor dat aanschijn. Dit gaat in tegen ons geloofsverstaan. Het past ons mensen om in aanbidding te knielen wanneer het ons vergund wordt Gods grootheid te ervaren. Maar Hadewijch roept ons op tot een andere houding. Dit houdt direct verband met haar opvatting van de liefde. Voor Hadewijch wordt de liefdesrelatie met God getekend door gelijkwaardige wederkerige liefde, zij drukt dat uit in de term fierheid. Deze fierheid is voor Hadewijch van wezenlijk belang, en heeft alles te maken met het aanvaarden van de verantwoordelijkheid die de mens gegeven is wanneer hij zich in liefde tot iemand, in het geval van Hadewijch, God, bekent. Door in aanbidding neer te knielen ontvangt de mens de genade die van God komt, door staande te blijven drukt de mens uit de verantwoordelijkheid te accepteren die gegeven is met het ja-woord op de vraag met Christus op weg te gaan.

Maar wat betekent het dan om de gerechtigheid te ontvangen?

Hadewijch noemt drie dingen, waarmee direct een beroep wordt gedaan op haar verantwoordelijkheid in de liefdesrelatie:

Het ontvangen van de gerechtigheid houdt in, dat zij:

- in staat gesteld wordt zichzelf te zien volgens het oordeel dat God over haar velt,
- en dat zij in staat gesteld wordt anderen te kennen volgens het oordeel dat God over hen velt en
- dat het haar onmogelijk gemaakt wordt anders over mensen te oordelen dan God zelf dat doet. Zij moet ieder van hen geven wat hen volgens hun waardigheid toekomt.

Vandaag de dag is het misschien moeilijk om door de term 'oordelen' heen te lezen. Het roept gelijk een beeld op van een macht die over ons regeert en die geen recht doet aan onze zelfstandigheid. Voor Hadewijch ligt dat anders, in haar beleving is God liefde. Het oordeel van God is een oordeel op grond van de liefde. Vanuit het brandpunt van de liefde is Gods oordeel barmhartig. Vanuit dit brandpunt kan een mens naar zichzelf en naar anderen kijken en zien wat in hemzelf en in anderen aan de liefde beantwoordt en wat (nog) niet.

De mens die in liefde antwoord geeft op de vraag met Christus op weg te gaan, leert eerst zichzelf kennen zoals God hem ziet, als het ware 'met de ogen van God'. Voor wie het geprobeerd heeft, zichzelf met Gods ogen te zien, weet hoe moeilijk dat kan zijn. Het is gemakkelijk naar onze mooie kanten te kijken en te erkennen dat die door God gezien mogen worden. Moeilijker is het met diezelfde ogen te kijken naar onze onhebbelijkheden en ze te laten uitzuiveren door de minne. Hadewijch laat zien dat het leven met Christus ons leert om barmhartig naar onszelf te kijken, ...zoals God dat doet. Pas wanneer we onszelf zo met Gods ogen bezien, zullen we ook met Gods ogen naar anderen kunnen kijken en zullen we niet anders meer over hen kunnen oordelen dan God zelf dat doet. Door Gods ogen heen zien we dan allereerst de waardigheid van deze mens. Tegelijkertijd zien we helder al hetgeen deze menselijke waardigheid geweld aan doet.

Leven met Christus voert volgens Hadewijch naar de kern van ons mens-zijn, de fundamentele waardigheid die de mens, ook ikzelf, in Gods ogen heeft. Deze waardigheid is niet afhankelijk van geld, macht of status, maar van de mate waarin de mens bereid is zich open te stellen voor de liefde waarmee God naar mensen kijkt.

Voor mij ligt hier de kern van Hadewijchs op weg zijn met Christus. Door Christus in alles na te volgen wordt Hadewijch inzicht geboden in de goddelijke gerechtigheid. Dit inzicht is niet slechts het ontvangen van kennis, maar is tegelijkertijd een oproep om Gods gerechtigheid vorm te geven, om zichzelf en anderen te gaan zien met de ogen van God. Dit zien zet in beweging en zet aan tot handelen. Door haar weg met Jezus Christus te gaan, wordt Hadewijch uitgenodigd Gods eigen gerechtigheid present te stellen.

Leven met Christus. Een weg om te gaan. In het voorafgaande hebben we gezien hoe Hadewijch hieraan vorm heeft gegeven. Twee dingen bleken daarbij van belang enerzijds de imitatio, het gelijkvormig worden aan Christus en anderzijds de kracht die haar daarmee gegeven is, een kracht die haar in staat stelt zichzelf en anderen met de ogen van God te zien en er naar te handelen.

Het wordt tijd ons te richten op het tweede perspectief uit de titel van deze lezing **Leven met Christus. Een weg te gaan**, met in het achterhoofd hetgeen we bij Hadewijch geleerd hebben.

Er zijn vier vragen waarop ik zou willen ingaan:

1. De eerste is:

Hoe kunnen wij als christenen vandaag de dag gehoor geven aan de oproep van Christus om zijn verhaal met en voor mensen present te stellen?

Het antwoord dat we bij Hadewijch aantreffen houdt in dat ieder van ons gevraagd wordt met Jezus Christus op weg te gaan, zo dat we zijn mens-zijn én zijn God-zijn in ons verenigen. Daarmee is Hadewijchs verhaal geen mooi-weer verhaal, geen gemakkelijk verhaal. Het lijden van mensen, de ervaring van Godsafwezigheid en het ontbreken van een perspectief op zin maken wezenlijk deel uit van haar Godservaring. Zeker zijn er momenten in haar leven waarin zij de Gods nabijheid en de liefde van God intens ervaart. Vaker worstelt zij met zijn afwezigheid. Maar deze afwezigheid heeft niet het laatste woord. We mogen ons er niet door laten ontmoedigen. Ook wanneer we Gods nabijheid niet meer kunnen ervaren, wil dat niet zeggen dat Hij er niet meer is. Ook Jezus zelf heeft gevochten met Godsverlatenheid, toch bleef Hij ook dan vertrouwen op zijn Vader.

Door zo ons mens-zijn op te nemen, en alles wat daarbij hoort, verwachten wij niet alleen van Christus het Licht, maar weten we onszelf uitgenodigd zelf lichtdragers te worden. Hadewijch zegt hierover in haar eerste brief:

God heeft de klare minne, die onbekend was, doen verschijnen door zijn leven op aarde, zijn leven waardoor Hij alle leven heeft verlicht, daar het zijn klaarheid had van de minne. Moge Hij u verlichten en u klaarte geven met de klare klaarheid waarmee Hij voor Zichzelf klaar is en voor al zijn vrienden en zijn naaste geliefden. De allergrootste klaarheid die men op aarde kan hebben, bestaat in de waarachtigheid waarmee men metterdaad doet wat men uit gerechtigheid doet.

God heeft ons, door zijn leven op aarde de helderheid van het licht van de minne geschonken. Daarmee verlicht Hij ons en schenkt hij ons helderheid. De grootste helderheid die wij kunnen bezitten is door met waarachtigheid te doen wat de gerechtigheid doet. Metterdaad. Door in waarachtigheid (dit is kijkend naar onszelf en naar anderen met de ogen van God) Gods gerechtigheid te doen zijn wij dragers van het licht van Christus, lichtdragers. Gehoor geven aan de oproep van Christus om zijn verhaal met en voor mensen present te stellen vandaag de dag, vraagt van christenen om lichtdrager te zijn. Ieder op zijn eigen plek en met zijn eigen mogelijkheden. Lichtdrager zijn vraagt van christenen steeds opnieuw weer zichzelf en anderen te zien 'met de ogen van God'.

2. Een tweede vraag is:

Hoe herkennen we mensen die leven met Christus?

Met andere woorden, hoe herkennen we lichtdragers? U zult ze zelf ongetwijfeld kennen. Wanneer we proberen te omschrijven om welk soort mensen het dan gaat, komen we waarschijnlijk uit op woorden als: mensen die hoop brengen waar geen hoop meer is, mensen die door de duisternis heen steeds het licht blijven zien, mensen die geworteld zijn in een onverwoestbaar vertrouwen dat er altijd nieuw leven mogelijk is, mensen die innerlijke rust uitstralen. U zult ongetwijfeld nog veel meer omschrijvingen kunnen geven van mensen die lichtdragers zijn, voor onszelf en voor anderen. Maar,.. durven we onszelf als lichtdragers te zien? Durven we naar onszelf te kijken als mensen die geroepen zijn het Licht van Christus te laten schijnen over onze wereld? Geloven we dat we vanuit dit Licht van Christus hoop en vernieuwing kunnen brengen voor de wereld om ons heen, in onze relatie, in ons gezin, in onze kerkgemeenschap, op ons werk, binnen de verenigingen waar we deel van uit maken, in onze vriendenkring, op de plaats waar we leven en waar mensen ons kennen? Mystici zijn in zekere zin vervelende mensen, ze roepen steeds op niet alleen naar de ons omringende wereld te kijken, maar ook naar de plaats die wij daar zelf bij innemen. Zo ook Hadewijch. Ze werpt ons de bal als het ware terug. Wanneer we wensen dat het Licht van Christus zichtbaar wordt in onze wereld, stelt zij eerst die vraag aan ons, haar lezerspubliek. Geloven wij dat het verschil maakt wanneer we zelf lichtdragers worden?

3. Ten derde wil ik een moment stilstaan bij de vraag hoe wij zoekende mensen kunnen helpen, de weg van Christus te vinden en te gaan?

Hadewijchs antwoord zou waarschijnlijk zijn, het beste voorbeeld dat je kunt geven is het voorbeeld dat je kunt geven met je eigen leven. Zelf lichtdrager zijn werkt aanstekelijk. U kent vast van die mensen die licht uitstralen. Mensen die het beste in ons wakker roepen en die alleen door aanwezig te zijn al iets van Christus zichtbaar en ervaarbaar maken. Die mensen kunnen ons raken tot diep in onze ziel en kunnen onze visie op het leven vernieuwen. Licht heeft de eigenschap dat het zich verspreidt. Wanneer wij van binnenuit verlicht worden door de liefde van God, in waarachtigheid zien met de ogen van God, zal dat ook zichtbaar zijn voor anderen. Meer nog dan woorden, kan dat een kracht zijn die mensen bij elkaar brengt en relaties van binnenuit kan vernieuwen.

4. Rest nog de vraag hoe wij als christenen kunnen omgaan met de vaak schrijnende afwezigheid van de bevrijdende werking van het verhaal van Jezus Christus in structuren en instellingen die onze maatschappij dragen?

Wanneer we Hadewijchs visie als leidraad nemen, namelijk dat navolging van Christus ons uitnodigt gerechtigheid te doen en mensen te zien met de ogen van God, dan mogen we ons uitgenodigd weten ons kritisch te verhouden tot structuren die onrecht in stand houden, structuren die mensen beroven van hun waardigheid – de waardigheid die zij in de ogen van God hebben. Dat kunnen structuren dichtbij huis zijn, maar ook verder van huis. Wanneer mensen onzichtbaar gemaakt worden waardoor ze in het systeem verdrinken wordt aan hen onrecht gedaan. Wanneer we spreken over groepen mensen over wie we als maatschappij

een visie ontwikkelen waarin zij zichzelf niet meer kunnen herkennen wordt voorbij gegaan aan individuen met een eigen naam en gezicht. In de praktijk van het pastoraat voor dak- en thuislozen, waarvoor ik ook werkzaam ben, leer ik heel langzaam in hun verhalen, en zeker in hun vloeken, te luisteren naar de kracht van hun geloof. Onder hen is weinig berusting, er wordt veel gevloekt op hoe het leven hen overkomt. In een artikel in de Volkskrant van 19 maart, over pater van Kilsdonk (van 1958-1982 studentenpastor in Amsterdam) kwam ik een passage tegen die dit geloosverstaan onder woorden brengt. Hij zegt er: 'Vloek in godsnaam als je gelooft dat Hij je hoort, want er is veel mis. Voor mij is vloeken de hoogste akte van geloof'. Niet iedereen die onrecht ondergaat kan dat netjes verwoorden of in beelden vatten. Voor velen van hen wordt hun gebed tot een vloek. Maar misschien is ook een vloek wel een beeld, van God die niet accepteert dat zijn mensen onrecht wordt gedaan. Verstaan we als kerken in Nederland en in Europa ook de gebeden van deze mensen? Zien we ze als akt van geloof? Herkennen we in hen onze medegelovigen die op hun manier hun weg met Christus gaan?

Tenslotte wil ik vanuit hetgeen vooraf ging nog kort stilstaan bij het hoofdthema van de derde Europese Oecumenische Assemblee 'Het licht van Christus schijnt over allen. Hoop op eenheid en vernieuwing in Europa'. Ook Hadewijch zegt dat het Licht van Christus over allen schijnt, ze leert ons echter dat het bij onze inzet begint. Hoop op eenheid en vernieuwing begint heel dicht bij huis, in eigen lijf en leden, bij onze relatie, in ons werk, binnen de kerkgemeenschap waartoe we behoren. Wanneer we daar dragers van het Licht van Christus zijn, stellen we Gods liefde present die mensen tot eenheid brengt en de kracht in zich draagt om ieder ogenblik alles nieuw te maken. Wat klein begint, kan een grote uitstraling krijgen, wanneer het geworteld is in de liefde die God zelf is. Over de grenzen van onze eigen kleine vertrouwde wereld heen, naar andere geloofsgemeenschappen, naar groepen in de samenleving, naar mensen in andere landen.

Graag sluit ik af met een strofe uit ons slotgebed van vanmiddag:

Zalig de bevrijders
die geen wapen dragen,
die hun hoop niet stellen
op geweld of geld,
die weten dat de vrijheid
komt van God,
in een wonderlijk verbond met
de christelijke inzet van mensen.